

پشمه‌های آب معدنی و آبهای گرم، توسعه جهانگردی و نقش مردم بومی^۱

دکتر حمید ضرغام*

کیده

در این مقاله سه موضوع مستقل اما به هم پیوسته در زمینه توسعه مناطق دارای شمه‌های آب معدنی و آبهای گرم از دیدگاه برنامه‌ریزی مطمح نظر قرار گرفته است:

اولاً با اشاره به پیچیدگی‌های شرایط زندگی در دوران کنونی از یک طرف، و زایش امید به زندگی از سوی دیگر نشان داده شده است که توسعه استراحتگاه‌هایی برای تمدد اعصاب، باز پروری جسمی، توانبخشی فکری و درمان طبیعی برخی از بیماریها، به عنوان یک ضرورت غیر قابل اجتناب باید در دستور کار سازمانهای مسئول تامین اجتماعی، توانبخشی و اوقات فراغت مردم قرار گیرد و این سازمانها

---

^۱. این مقاله در سال ۱۳۷۹ در «سمینار بین‌المللی آب درمانی، آبهای گرم و آبهای معدنی» در تهران
ایه شده است.

نسبت به سرمایه‌گذاری‌های لازم برای تاسیسات زیربنایی و بهره‌وری مطلوب از این اماکن اقدام کنند.

ثانیاً ضمن ارایه یک مدل ماتریسی، ملاحظات لازم برای تنظیم برنامه توسعه این گونه مناطق از جنبه‌های مختلف زمین‌شناسی، بهداشتی - درمانی، زیست محیطی، اکولوژیکی و چشم انداز محیطی از یکسو و آثار زیانبار این توسعه بر چشمه‌ها، منابع معدنی، روابط فرهنگی، آسایش و آرامش زندگی محلی و ... از سوی دیگر با توجه به روابط متقابل آنها مورد بررسی قرار گرفته است. تکمیل این ماتریس توسط متخصصین، تصمیم‌گیری برای نحوه توسعه را تسهیل خواهد ساخت.

ثالثاً ضمن بررسی نقش مردم بومی در تسریع توسعه پیش بینی شده برای اینگونه مناطق، راهبردهایی برای بهره‌گیری بهینه از این توان بالقوه تشریح شده است.

ضرورت توسعه کلینیک‌های آب درمانی

پیچیدگی شرایط زندگی در دوران کنونی که موجب بروز انواع ناتوانی‌های جسمی و روحی در نیروی کار جامعه شده، دستیابی به راهکارهای مناسب برای رفع این تنگناها با کمترین هزینه را در دستور کار برنامه‌ریزان امور اجتماعی قرار داده است. یک راه حل مطلوب برای برخورد با این مشکلات روز افزون، توسعه جهانگردی سلامتی^۱ است. جهانگردی سلامتی، بویژه در مناطق دارای ویژگیهای طبیعی شاخص امکان توسعه دارد. تجربه نشان داده است که مناطق دارای چشمه‌های آب معدنی و آبهای گرم، مناسبترین فضا را برای توسعه جهانگردی سلامتی فراهم می‌سازد.

خواص چشمه‌های معدنی و آبهای گرم، از دیر باز برای مردم بومی ساکن در اطراف این قبیل چشمه‌ها شناخته شده بوده است. شاید نخستین خسته‌راهی که با استحمام در جریان آب گرم، آسایش غیر قابل تصویری را لمس کرد و یا با نوشیدن از چشمه‌ای آرامش یافت را بتوان کاشف خواص آبهای معدنی و گرم، قلمداد کرد. با

هر حال سوابقی وجود دارد که نشان می‌دهد بشر از بیش از ۵ هزار سال پیش با فواید و اثرات درمانی این گونه آبها آشنا بوده و از آنها بهره‌برداری کرده است. مع‌هذا امروزه اهمیت این پدیده ارزشمند به حدی است که مباحث مربوط به آن، موضوع کنفرانس‌های علمی و کانون تضارب اندیشه‌های متخصصین شده است.

سابقه تاریخی استفاده از آبهای گرم و معدنی

آبهای گرم^۱ از قدیم‌الایام با آرامش و تجدید قوای جسمی و دماغی انسان، ملازم بوده است. در زبان بین‌المللی کلمه Spa که ریشه بلغاری دارد (یا از کلمه لاتین espa به معنی چشمه و یا spara گرفته شده) به صورت نام ژنریک برای مناطق دارای آبهای معدنی و گرم که جهانگردان برای استراحت و درمان به آن پناه می‌برند در آمده است (مالهاترا^۲، ۱۹۹۵). استفاده کنندگان از اینگونه مناطق قرن‌هاست که در آبهای گرم آب تنی می‌کنند، از آب چشمه‌های معدنی می‌نوشند و از ویژگیهای گل‌های غنی برای مقاصد آرایشی و لجن درمانی استفاده می‌کنند. در سالهای اخیر لجن، جلبک دریایی و گیاهان دارویی برای شادابی پوست و مسمومیت زدایی بدن کاربرد قابل ملاحظه‌ای یافته‌اند.

شواهد و آثار فراوانی از اهمیت آبهای معدنی و گرم نزد ایرانیان وجود دارد. بویژه دسته‌بندی‌های بوعلی سینا که این مناطق را به "آسایشگاه‌های معنوی، چشمه‌های درمانی و آبهای گرم" تقسیم کرده و نحوه استفاده از هر دسته را مورد بررسی قرار داده است (دهخدا، ۱۳۷۳)، نشان از اهمیت علمی این گونه مناطق نزد ایرانیان دارد. پیش از آن نیز یادگارهای باقیمانده در شهر نیشاپور نشان‌دهنده نظام کانال کشی سنگی برای انتقال آب چشمه معدنی به نزدیکی معبد آناهیتا است. این وضعیت یادآور موقعیت چشمه قدیمی مرانو^۳ در ایتالیا است که از قدمتی پنج هزار

1. Spas

2. Malhatra, 1995.

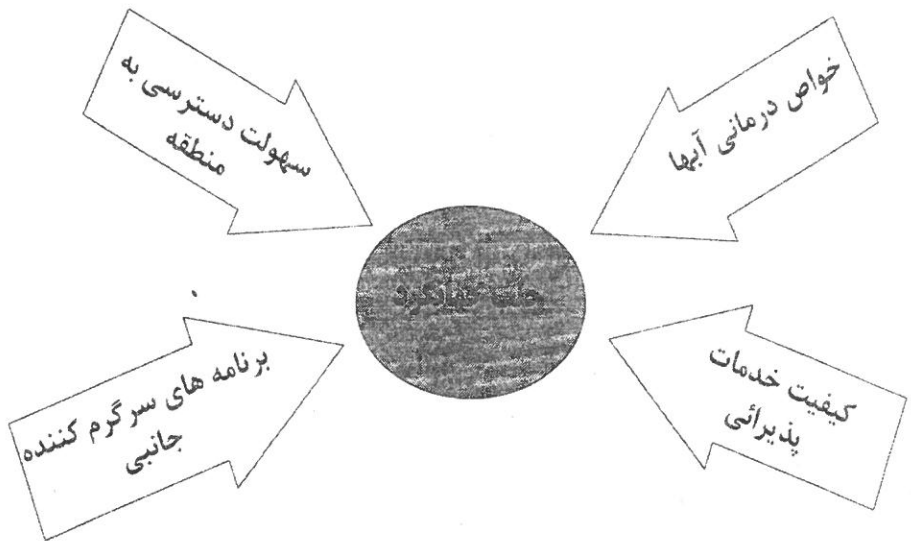
3. Merano

ساله (براون لی^۱، ۱۹۹۸) برخوردار است. چشمه‌های معدنی مناطق مختلف ایران دارای بیش از ۳۰ عنصر مختلف از قبیل منیزیم، پتاسیم، سولفور، کلسیم و ... هستند و برخی از آنها از خواص رادیو اکتیو بهره‌مندند.

در اروپا چشمه‌های آب معدنی و کلینیک‌های آب درمانی (Spas) در اواخر قرن هیجدهم مورد توجه جدی قرار گرفتند و علاوه بر اینکه به تجهیزات متناسب با ترکیبات آنها مجهز شدند فضاهای اطراف آنها نیز برای بهره‌مندی از سکون و آرامش و چشم‌اندازهای طبیعی سامان یافتند. در این قبیل کلینیک‌ها تیم‌های مشاوره پزشکی برای تجویز مدت ونحوه استفاده از هر نوع آب برای درمان بیماری‌های مختلف به خدمت مشغولند. مراجعین به اینگونه Spa ها را اغلب بیمارانی که از انواع ناراحتی‌های پوستی، دردهای روماتیسمی، ورم مفاصل، خستگی و فرسودگی مفرط جسمی، نقرس، التهاب مهره‌ها و ستون فقرات علاوه بر ناراحتی‌های گوارشی و تنفسی، عذاب می‌کشند تشکیل می‌دهند (وایت من^۲، ۱۹۹۰) در طول زمان، تسهیلاتی از قبیل کتابخانه، تماشاخانه، تالار موسیقی و زمین‌های بازی برای مفرح کردن اوقات آنان ایجاد شده است. به طوریکه امروزه مردم نه فقط برای آب درمانی بلکه به قصد استفاده از انواع سرگرمی‌های اجتماعی به این مناطق سفر می‌کنند. کلینیک‌های آب درمانی اروپا، در طول زمان، هم از لحاظ نرم افزاری و هم از جهت تجهیزات، تکامل قابل ملاحظه‌ای یافته‌اند و جایگاه مناسبی در جهان دارا هستند.

Spa های امریکایی از لحاظ تجهیزات و تسهیلات نسبت به مکان‌های مشابه اروپایی بسیار جوان‌اند. قدیمترین منطقه چشمه‌های آب گرم آمریکا Saratoga است. Saratoga در زبان محلی سرخپوستان به معنی منطقه آب‌های طبی روح کبیر است و از حدود ۲۰۰ سال پیش به صورت یک منطقه تجاری در این زمینه با ارایه تسهیلات اقامتی و پذیرایی مناسب، فعال شده است (مالهاترا^۳، ۱۹۹۸).

. Brownlie, 1998
 . Wightman, 1990
 . Malhatra, 1998

شکل ۱: عوامل اساسی توسعه جهانگردی در مناطق دارای چشمه‌های آب معدنی و آبهای گرم

حال در آستانه قرن بیست و یکم وخامت شرایط زندگی در شهرهای بزرگ که با کاهش مستمر ارزش غذایی خوراک روزانه، گرایش به سبکهای ناسالم زندگی، افزایش اعتیاد به انواع مواد مخدر، ابتلاء به انواع حساسیتهای پوستی و تنفسی همراه است توسعه تفریحگاههایی که علاوه بر ویژگیهای درمان طبیعی از چشم اندازهای دلپذیر و آب و هوای معتدل برخوردار باشند را به عنوان یک اقدام اجتناب ناپذیر در برنامه کار سازمانهای مسئول تامین اجتماعی و باز پروری نیروی کار قرار داده است. زیرا عواملی از قبیل کیفیت زندگی، تعادل روانی و آرامش فکری به اندازه غذای سالم، خواب منظم و کار مولد در تداوم زندگی سازنده، کنترل فشار خون، کاهش کلسترول و رهایی از فشارهای عصبی محیطهای کار موثرند. مناطق دارای آبهای گرم و معدنی در سراسر دنیا کارکرد بسیار پراهمیت خود را در این موارد به اثبات رسانیده‌اند. در طراحی ساختار این مناطق برای هر سن و سلیقه‌ای از فواید درمانی

آبهای معدنی طبیعی تا احساس سکوت دره‌های خوش آب و هوا و انواع سرگرمی‌ها، چیزی برای استفاده یافت می‌شود. در واقع، محیط مصفا و طبیعی اطراف این‌گونه چشمه‌ها مکان مناسبی برای گذران اوقات فراغت، تسکین بحران‌های روحی و پریشانی‌های روانی به شمار می‌رود.

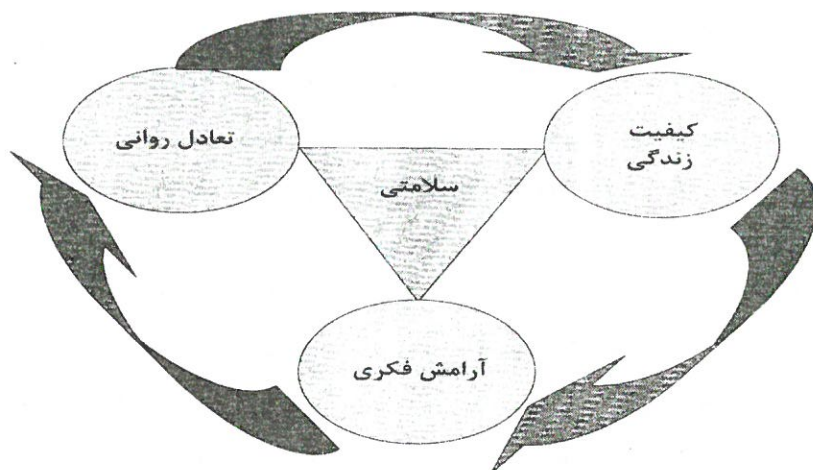
ایجاد تاسیسات زیربنایی لازم، تامین امنیت اجتماعی و حفاظت از محیط زیست که در بسیاری موارد نیازمند تصویب قوانین و مقررات صریح و روشن نظارتی و کنترلی در هر یک از این زمینه‌ها است، بهره‌وری بهینه از این مناطق را میسر می‌سازد. این همه با طراحی مسیرهای پیاده‌روی، ایجاد فضاهایی عاری از ترافیک و آلودگی هوا علاوه بر رژیم غذایی سالم و انرژی بخش، فعالیت پزشکان متخصص و تاسیسات اقامتی دارای خدمات مطلوب، به اینگونه مناطق جلوه‌ای بهشت گونه می‌بخشد.

تقلیل تعداد روزهای بیکاری، کاهش هزینه‌های دوران نقاهت و بازگردانی (هم به لحاظ زمان و هم درمان) و کاهش میزان مصرف داروهای شیمیایی، از جمله مظلوبیتهای اینگونه مناطق، برای سازمانهای مسئول تامین رفاه اجتماعی مردم است. امروزه باز پروری کالبدی و اجتماعی نیروی کار (بازگرداندن سلامت جسمی و اجتماعی) که تحت انواع تنشهای روانی و فشارهای عصبی است به صورت یک امر الزامی و تفکر غالب، سازمان‌های تامین اجتماعی، بیمه و توانبخشی را به سرمایه‌گذاری برای ایجاد فضاهای مناسب در اینگونه مناطق وادار ساخته است. هزینه ایجاد یک کلینیک آب درمانی که مشتمل بر مراقبتهای پزشکی، اقامت و تفریح نیز می‌شود ممکن است به نظر زیاد باشد. لیکن تجربه موجود در سایر کشورها نشان داده است که این سرمایه‌گذاری در دراز مدت دارای بازده مطلوب است. آمار موجود از مراجعین کلینیک‌های آب درمانی سایر کشورها نیز نشان می‌دهد که بیش از ۷۰ درصد از مراجعین به این قبیل تفرجگاه‌ها با هزینه شخصی به این مناطق سفر نمی‌کنند. بلکه از سوی سازمانهای تامین اجتماعی و یا محیط‌های اشتغالشان برای طی دوره‌های معمولاً سه هفته‌ای به صورت اجباری به این مناطق فرستاده می‌شوند

(اپرمن^۱، ۱۹۹۶). محاسبات نشان داده است که علیرغم نیاز به سرمایه‌گذاریهای کلان برای ایجاد این قبیل پایگاه‌ها، منافع حاصل از انرژی فخریه شده در نیروی کار و دلبستگی ای که در طی مدت حضورشان به نظام پیدا میکنند به حدی است که این سرمایه‌گذاری را توجیه اقتصادی می‌کند. کارکنان در طی دوره سه هفته‌ای تحت انواع برنامه‌های آرامش بخش از جمله حمام در آبهای گرم، شنا، ورزشهای بدنسازی، پیاده‌روی، اسب سواری، کوه‌پیمایی، دوچرخه سواری علاوه بر فعالیتهای فرهنگی نظیر استفاده از کتابخانه، گفتگو در گروههای کوچک، شرکت در بازیهای جمعی، حضور در محفل شاهنامه خوانی، بازدید از یادمانهای باستانی، خرید و ... قرار می‌گیرند. واضح است که توسعه چنین تاسیساتی موجب جلب ساکنین مرفه شهرها نیز خواهد شد. به علاوه با پیش بینی‌های لازم می‌توان عملکرد فصلی این مناطق را به فعالیت مستمر در طول سال بدل کرد. اگر چه رقابت با کلینیکهای فعال خارجی برای جلب جهانگردان بین المللی آب درمانی در کوتاه مدت بعید به نظر می‌رسد اما با توجه به ظرفیت بالقوه موجود، می‌توان از طریق جلب سرمایه خارجی، نسبت به توسعه این مناطق تلاش کرد. این توسعه موجب رونق مراکز داد و ستد محلی، رستورانها و وسایل حمل و نقل، کشاورزی و ایجاد انواع اشتغالات جدید برای پاسخگویی به نیازهای مراجعه کنندگان در منطقه خواهد شد.

مدل پیشنهادی برای جمع‌بندی ملاحظات لازم در توسعه پایگاه‌های سلامتی توسعه جهانگردی سلامتی از طریق ایجاد کلینیکهای آب درمانی در مناطق دارای چشمه‌های آب معدنی و گرم به جهت تعدد سازمانهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دست اندرکار تصمیم‌گیری برای این توسعه و عدم وجود مدیریت واحد مسلط و کار آمد بسیار پیچیده شده و پیشرفت آن علیرغم وجود استعداد بالقوه بسیار کند و

نامحسوس است. مهمترین اهداف چنین توسعه‌ای را می‌توان به شرح زیر جمع‌بندی کرد:

شکل ۲- اثر توسعه گردشگری در مناطق دارای چشمه‌های آب معدنی

الف - تنوع بخشیدن به فعالیتهای اقتصاد کشاورزی منطقه

ب - ایجاد فرصتهای شغلی جدید برای جوانان و ممانعت از هجرت آنان به شهرها از این طریق

ج- اصلاح فرآیند توسعه نیافتگی مناطق مستعد کشور

د- فراهم سازی تسهیلات لازم برای استفاده اقشار زحمتکش و کم درآمد جامعه از تعطیلات سالیانه با تنظیم برنامه‌های جهانگردی اجتماعی

اگرچه توسعه جهانگردی سلامتی در مناطق دارای چشمه‌های آب معدنی و گرم نسبت به سایر انواع جهانگردی ارزانتر است، لیکن نظام آن به جهت تنوع سرمایه‌گذاریهای لازم و ضرورت توجه به تبعات مثبت و منفی حاصل از آن پیچیده‌تر است. مدلی که در این مقاله تشریح می‌شود به منظور تسهیل تصمیم‌گیری برنامه‌ریزان تهیه شده تا با جمع‌بندی جوانب مثبت و منفی انواع فعالیت‌های مرتبط با موضوع و اثرات آنها در یک جدول بتوان تصمیم متناسب اتخاذ کرد.

همه سازمانهای درگیر در توسعه مناطق آب درمانی باید در پی ایجاد مدیریت واحدی باشند که در طراحی نحوه استفاده از این منابع خدادادی، منافع همگان را میسر سازد. از توان علمی و عملی لازم برخوردار باشد، اثرات ناشی از هر تصمیم برای هر یک از سازمانها را مورد توجه قرار دهد.

برای توجه به همه این ملاحظات، یک جدول دو بعدی پیشنهاد شده است تا بتواند پیچیدگی روابط متقابل بین بخشهای درگیر و اثرات هر یک بر محیط زیست را تشریح کند (ماتریس پیوست). در سطر اول این جدول، بخشهای عمده درگیر از قبیل: صنعت، جهانگردی، شهرسازی، آب و برق، کشاورزی، حمل و نقل و ... مشخص شده‌اند و در ستون اول برخی پی‌آمدهای معمول و اثرات شایع هر یک بر محیط زیست از قبیل اتلاف منابع، فرسایش خاک، خسارت برمنابع فرهنگی، آلودگی محیط زندگی بومی، شیوع بیماری و نظایر آن قرار داده شده است.

در متن جدول، اثرات متقابل فعالیت هر بخش و ضایعات زیست محیطی به کمک فلشهایی نشان داده شده‌اند که نشان می‌دهد کدام بخش‌ها دارای چه نوع اثراتی هستند.

وقتی اثر ناچیز است از یک فلش واحد به معنی تاثیر جزئی استفاده شده و برای نمایش اثرات قویتر از دو فلش استفاده شده است. با استفاده از این جدول که به کمک متخصصین بخشهای مختلف، تکمیل می‌شود می‌توانیم معین کنیم وقوع قویترین اثرات درکجا محتمل‌تر است و چه اقدامات پیشگیرانه‌ای باید در دستور کار قرار گیرد و ملاحظه می‌شود آنجا که اتلاف منابع، ضایعات فرهنگی، ایجاد آلودگی صوتی و تراکم آمد و شد وجود دارد توسعه، مشکل آفرین و مسئله‌زا است. این جدول به تصمیم‌گیران نشان می‌دهد برای توسعه جهانگردی آب درمانی روی چه بخشهایی باید بیشتر تکیه کنند و در تنظیم برنامه‌های توسعه چه موارد احتیاط و پیشگیری را رعایت کنند تا تحصیل اهداف توسعه میسر گردد. این ماتریس لزوماً ساده نیست و علاوه بر ارتباط بین بخشها و اثرهای آنها، نشان می‌دهد که چه پیشگیرانه‌هایی را باید مطمح نظر قرار داد تا ضمن دستیابی به هدفهای اجتماعی - فرهنگی مورد نظر از

توسعه مناطق آب درمانی، الزامات زیست محیطی‌ای که باید در نظر گرفته شود نیز مشخص شوند.

فعالیت مدیریت مورد انتظار برای چنین مناطقی چند رشته‌ای، چند بخشی و متکی به رویکرد سیستمی است. منابع باید بدرستی شناسایی شده، تحت کنترل در آورده شوند، استراتژی توسعه روشن و مشخص شود فعالیت کدام بخشها باید مورد توجه قرار گیرند. رویکرد برنامه‌ریزی لازم است پیش‌گیری کننده و محتاطانه باشد نه آنکه مشکلات زیست محیطی را از نسلی به نسل آینده انتقال دهد یا از یک (ناحیه) به ناحیه دیگر و یا از یک نوع آلودگی به نوع دیگر مثلاً از آلودگی آب به آلودگی هوا.

برنامه‌ریزی توسعه این مناطق باید جنبه‌های زمین شناسانه، بهداشتی، درمانی، اکولوژیکی و چشم‌انداز محیطی را در نظر بگیرد. با تنظیم بهینه این جدول می‌توانیم تعیین کنیم نکات اصلی برنامه پیشنهادی باید حول چه محورهایی متمرکز گردد. مع الوصف در تنظیم هر برنامه توجه به جنبه‌های زیر اجتناب ناپذیر است:
اول اینکه برنامه لزوماً بلند مدت باشد. نه اینکه منافع کوتاه مدت را مد نظر قرار دهد.

دوم: باید دارای نظام برنامه‌ریزی یکپارچه، جامع و فراگیر باشد.

سوم: باید با خط مشی‌های برنامه‌های توسعه ملی و منطقه‌ای هماهنگی داشته باشد.

چهارم: محدودیتهای کاربردی زمین را مطمح نظر قرار دهد.

پنجم: فرصتهای شغلی ایجاد کند.

ششم: توسعه امکانات آسایش و تفریح گردشگران در قسمت‌های مختلف را به

منظور پرهیز از گسترش خطی منطقه، مورد توجه قرار دهد.

هفتم: یکپارچگی مقیاسها برای توسعه و حفاظت رعایت شود.

نقش مردم در توسعه پایدار جهانگردی آب درمانی

حضور تعداد بیشتر جهانگرد در مناطق دارای چشمه‌های آب گرم و آبهای معدنی، منوط به سطح کارآمدی چهار عامل اساسی است:

۱. خواص درمانی آبهای گرم و معدنی موجود در منطقه
  ۲. سهولت دسترسی به منطقه (راه، وسایل حمل و نقل و ...)
  ۳. کیفیت تاسیسات اقامتی و پذیرایی و خدمات آنها
  ۴. برنامه‌های سرگرم‌کننده جانبی (برنامه‌های تفریحی، ورزشی، فرهنگی و ...)
- معهدا باید اعتراف کرد که علیرغم دستیابی به عالیترین سطح این عوامل، "به هر حال این ساکنین بومی هستند که باید بر روی بازدید کنندگان لبخند بزنند و با مهربانی به آنان خوش آمد بگویند" (برومن^۱، ۱۹۹۶). از ساکنین هنگامی می‌توان انتظار انجام چنین خواسته‌ای را داشت که دلیلی برای آن داشته باشند.
- برای ایجاد زمینه تفاهم بیشتر بین ساکنین محلی و برنامه‌های توسعه جهانگردی، توصیه‌های تجربه شده زیر لازم الاجرا به نظر می‌رسد:

۱) ضمن برپایی جلساتی با حضور برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران برنامه‌های توسعه و معتمدین مردم بومی، ضرورت توسعه و منافع اقتصادی و اجتماعی ناشی از آن برای مردم تشریح شود.

واقعیت آنست که لبخند محبت آمیز مردم، عامل مهم ایجاد انگیزه در جهانگردان برای توقف بیشتر و بازدید مجددشان از منطقه است. مردم در صورتی از شراکت استفاده از منابعشان با بازدیدکنندگان احساس رضایت می‌کنند و با برنامه‌های توسعه سازگاری نشان می‌دهند که از منافع اقتصادی و اجتماعی ای که از طریق این توسعه نصیبشان می‌شود آگاهی پیدا کنند.

۲) تنظیم برنامه‌های توسعه باید با اولویت‌های مورد نظر مردم محلی انطباق داشته و بر اساس برنامه‌های توسعه ملی صورت گیرد.

تنها در صورتی میتوان انتظار داشت جهانگردان در مناطق حفاظت شده مخصوص برنامه‌های جهانگردی احساس آسایش خیال و راحتی کنند که در تنظیم برنامه‌های آنان، ارزشهای مردم بومی مطمح نظر قرار گرفته باشد. اصولاً در حالتی که مردم بتوانند راه و رسم زندگی معمول خود را حفظ کنند و در عین حال به خواسته‌ها و آرزوهایشان جامه عمل بپوشانند، مانعی برای حضور بیگانگان در موطن خود نخواهند بود و امکان افزایش ظرفیت تحمل نیز فراهم می‌گردد. به هر حال باید توجه کرد که برنامه‌های توسعه باید پیش از هر چیز منعکس کننده نیازها و آرزوهای مردم بومی باشد. نه صرفاً نیازهای صنعت جهانگردی را تامین کند.

۳) برای آنکه تصویر غیر قابل قبولی از منطقه برای جهانگردان ایجاد نشود لازم است برنامه‌های تبلیغی در مورد چشمه‌ها و جاذبه‌های دیگر محلی به تایید مردم برسد. تا تصویر مورد تایید آنان از محل، ارایه شود و از این طریق بتواند از پشتیبانی مردمی برخوردار باشد.

این امر به ویژه وقتی تفاوت‌های فرهنگی بین بازدید کنندگان و مردم محلی زیاد باشد ممکن است موجب رنجش هر دو طرف شود. زیرا اصولاً شکل و محتوای تبلیغ و تصویری که از منطقه و فعالیت‌های مورد انتظار در آن ارایه می‌شود تعیین کننده نوع جهانگرد است. در صورتی که تصویر ارایه شده با ذهنیت مردم منطقه سازگار نباشد، مردم محلی با غریبه‌های غیر قابل تحمل مواجه خواهند شد. این تناقض نه فقط در هنگام حضور خارجی‌ها که دارای تفاوت‌های فرهنگی عمیق با ساکنین محلی هستند ممکن است آشکار شود بلکه حتی وقتی ساکنین مرفه شهرهای کشور به اینگونه مناطق که عمدتاً فضایی روستایی دارند سفر می‌کنند مشاهده می‌شود.

۴) ساکنین محلی، خود را بیش از بازدید کنندگان در برخورداری از امکانات تفریحی فضا‌های گردشگری و مواهب طبیعی موجود در منطقه، محق می‌دانند. توجه به این نکته، بخش‌های سرمایه‌گذار در توسعه جهانگردی منطقه را ملزم می‌سازد نیازهای تفریح و آسایش مردم محلی را مطمح نظر قرار داده، برای حفظ کیفیت آن به صورتی هماهنگ با مردم تلاش نمایند.

این کاملاً قابل قبول است که ساکنین مناطق دارای چشمه‌های آب معدنی و گرم، این چشمه‌ها را به عنوان پوششی معوض رفاه شهری - که از دسترس آنان دور است - تلقی می‌کنند. در نتیجه هرگونه منعی برای بهره‌گیری از آنها را از دست دادن یک حق تلقی خواهند کرد و مانع تسلط بلامنازع جهانگردان بر این مواهب خواهند شد و این به معنی رنجش جهانگرد و شکست برنامه توسعه (باتلر^۱، ۱۹۸۵) می‌باشد.

۵) درگیر ساختن بیشتر مردم بومی در تنظیم برنامه‌های توسعه جهانگردی، موجب توجه و احترام بیشتر به آداب و رسوم زندگی آنان خواهد شد و رغبت حمایت از برنامه‌های تنظیم شده را افزایش خواهد داد. اصولاً در هر جامعه گروه‌های معینی وجود دارند که دفاع از هویت فرهنگی خود در مقابل فرایند فرهنگ پذیری را به عنوان یک اصل خدشه ناپذیر تلقی می‌کنند. آنان تصور می‌کنند جهانگردان ارزشها، آداب و سنن محلی آنان را نمی‌فهمند و برای آن احترام قایل نیستند (براکیا^۲، ۱۹۹۸) بنابراین ترجیح می‌دهند توسعه جهانگردی منطقه را خودشان نظارت کنند.

۶) از سرمایه‌های بومی و نیروی کار محلی برای بهره‌گیری از چشمه‌های آب معدنی استفاده شود.

انجام این توصیه سبب خواهد شد که مردم محلی کنترل بیشتری بر جهت‌گیری توسعه آب درمانی اعمال کنند. بعلاوه، استفاده از منابع محلی موجب اشتغال بیشتر و تحصیل فواید اقتصادی برای عامه مردم محلی خواهد شد. تجربه نشان داده است که هر کجا ساکنین محلی احساس کرده‌اند استفاده از چشمه‌ها در اختیار افراد غیر بومی است، علی‌الخصوص وقتی کمپانی‌های بزرگ یا هتل‌های زنجیره‌ای دست‌نیل بوده‌اند احساس بی‌زاری بیشتری از توسعه جهانگردی در منطقه نشان داده و مانع اجرای صحیح آن خواهند شد. برای رفع این نگرانی باید به آن دسته از افراد محلی که از

1. Butler, 1985

2. Brachya, 1998

حداقل شرایط برخوردار هستند کمک مالی شود تا قدرت ایجاد مکانهای جهانگردی مناسب را پیدا کنند.

۷) به مردم آموزش داده شود که رفتار و محیط زندگی خود را تصفیه کنند یا خود را چنان تطبیق دهند که رفتارشان منعکس کننده تاریخ پرغرور، شیوه زندگی متمدنانه و موقعیت اجتماعی شایسته آنان باشد. در این صورت مردم محلی در خود احساس غرور می کنند و از پذیرش بازدید کنندگان استقبال خواهند نمود. زیرا با این حضور آداب و رسوم محلی آنان نیز تقویت خواهد شد و بسیاری از مردم داوطلبانه درگیر فعالیت‌های جهانگردی می شوند.

۸) پیش از اجرای هرگونه اقدام در مناطق دارای آب معدنی لازم است مسایل و مشکلات اقتصادی مردم محلی مورد بررسی قرار گیرد (آبعلی، ۱۹۹۸) و در جهت کاستن از بار آنها اقدام شود.

حضور جهانگرد در منطقه، موجب ازدحام جمعیت و سر و صدا می شود هزینه‌های زندگی را تا حد قابل توجهی افزایش می دهد و هر کمبودی را تشدید می کند. به این لحاظ ضرورت تقدم تامین نیازهای اساسی مردم پیش از ایجاد تسهیلات نوین برای جهانگردان محرز است. در غیر اینصورت برخورد مردم محلی به صورت دردی بر مشکلات بیمارانی که برای گریز از دردهایشان به منطقه روی آورده اند افزوده می گردد.

فعالیت	توسعه شهری	جهانگردی	صنعت	آب و برق	فرهنگ	حمل و نقل	کشاورزی
تخریب چشمه‌ها	↑ ↓ ↓	↑↑ ↓	↑ ↓ ↓	↑ ↓	↑↑ ↓ ↓	↑ ↓ ↓	↑↑ ↓
آلودگی آب آشامیدنی	↑↑ ↓ ↓	↑↑ ↓ ↓	↑ ↓ ↓	↑ ↓ ↓	↑ ↓ ↓	↑ ↓	↑↑ ↓
ضایعات منابع زیرزمینی	↑ ↓ ↓	↑ ↓	↑↑ ↓ ↓	↑↑ ↓	↓ ↓	↑	↓ ↓
فرسایش خاک	↑↑ ↓ ↓	↑ ↓ ↓	↑ ↓ ↓	↑ ↓ ↓	↑ ↓ ↓	↑ ↓	↑↑ ↓ ↓
تخریب منابع فرهنگی	↑ ↓ ↓	↑↑ ↓ ↓	↑ ↓ ↓	↑ ↓	↑↑ ↓	↑ ↓ ↓	↓
آلودگی‌های محیطی	↑ ↓ ↓	↑↑ ↓ ↓	↓ ↓	↑ ↓ ↓	↑↑	↓ ↓	↑↑
تخریب چشم اندازها	↑↑ ↓ ↓	↑↑ ↓ ↓	↓	↑ ↓ ↓	↑ ↓ ↓	↓ ↓	↓

شکل ۳- اثر متقابل بخشهای اقتصادی درگیر توسعه مناطق آب درمانی و محیط زیست

منابع و مأخذ:

منابع فارسی

- ۱- راجر داس ویل (۱۳۷۸)، *مدیریت جهانگردی، مبانی، راهبردها و آثار*، ترجمه محمد اعرابی و داود ایزدی. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ۲- دهخدا علی اکبر (۱۳۷۳)، *لغت نامه*، مجلد دوم، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

منابع لاتین

- 1- Malhatra R.K.(1998). *Encyclopedia of Hotel Management and Tourism Volume 8*, Anmol Publications, India.
- 2- Wightman D. and Geoffery Wall (1990), *The Spa Experience at Radium Hot Springs*, Elsevier Publishing Co.
- 3- Opperman M.(1996), *Rural Tourism in Southern Germany*, Annals of Tourism Research, Volume 23-1.
- 4- Brohman J.(1996), *New Directions in Tourism for Third World Development*, Annals of Tourism Research, Volume 23-1.
- 5- Bulter R.W and Geoffery Wall (1985), *Themes in Research on the Evolution of Tourism Research -Volume 23-1*
- 5- Abali Z. and Erinser Onder (1998) , *The Local Architectural Image in Tourism Elsevier Publishing Co.*
- 7- Barchye V. 91998), *Integrating Environmental Considerations in Tourism Development*, Ministry of the Environment ,Jerusalem.
- 8- Murphy P.E (1985). *Tourism , a Community Approach*, Routledge Publishing Co.